

Војин Калинић

Докторанд

Прота Ђорђе Николајевић у Задру

Сажетак: Црквеном, културном и научном свету далеко је познатији животни рад знаменитог проте Ђорђа Николајевића (Јазак, 1807 — Сарајево, 1896) који је провео у Дубровнику 1830–1858, као и у Сарајеву од 1881. године па до своје смрти, где је убрзо постао и митрополит дабробосански. Ипак, значајног црквеног и културно-просветног трага оставио је и у далматинској престоници Задру (1858–1881). Одмах по доласку, епископ Стефан Кнежевић поставља га за професора у Клирикалној школи, где је радећи касније постао окосница успешне реформе те богословске школе. Учествује у управи православне Конзисторије, веома важног црквеног тела. Као уважена личност учесник је свих битних културних и црквених дешавања у Задру и Далмацији, а често и ван ње. Када је 1862. године основано друштво Матица далматинска, постаје њен члан. Ценећи његов претходни просветни рад, Далматински сабор именује га за стручњака у вези са школским књигама, а за члана Покрајинског школског већа изабран је 1873. године. Стога можемо без претеривања рећи да знаменити прота спада међу најзначајније делатнике у животу задарских и далматинских Срба тог доба.

Кључне речи: Ђорђе Николајевић — Далмација — Задр

Најзначајнија личност коју је Карловачка митрополија у својој дугој и богатој историји лансирала ван граница Јужне Угарске свакако је знаменити Ђорђе Николајевић. Спада у најзначајније књижевне, научне и културно-просветне раднике међу далматинским Србима у 19. веку.¹ На захтев Дубровачке православне црквене општине и по промислу митрополита Стефана Стратимировића обрео се у Дубровнику 1829. године. У нимало лаким околностима и приликама строге аустријске власти под министром Метернихом скоро три деценије био је вредан пастир који је истовремено вршио и веома важну културну и просветну улогу. Након Бованове школе у Шибенику, основао је 1830. године прву српску школу на Јадрану у граду испод Срђа у којој је поучавао како мушку тако и женску децу. Тако је поред свештеничке службе вршио и дужност учитеља непуних петнаест година. Такође, помагао је и стипендирао српску децу из околних крајева, вредно је истраживао у Дубровачком архиву, а уређивао је и најважнији српски периодик у Далмацији — *Српско-далматински маџазин*, и то пуних двадесет година (1841–1861).²

¹ Ђорђе Николајевић (Јазак, Срем, 20. 4. 1807 — Сарајево, 8. 2. 1896) потиче из старе свештеничке породице, у којој су му и прадед, и дед, и отац били свештеници. Гимназију и богословију завршио је у Ср. Карловцима, а филозофију је студирао у Будимпешти. Већ као богослова запазио га је митрополит Стратимировић, који је водио посебну бригу о уздизању нових кадрова. Када су се дубровачки Срби, преко Димитрија Фрушчића, обратили Стратимировићу с молбом да им пошаље једног способног младог човека, свршеног богослова, за учитеља основне школе, коју су намеравали да оснују о трошку Црквене општине, Стратимировићев избор пао је на Николајевића, којег је позвао да прекине даље студије у Будимпешти и одмах пође у Дубровник. Иако је желео да заврши студије, осетио је важност митрополитове поруче и послушао његов савет. (К. Milutinović, *Vojvodina i Dalmacija 1760–1914*, Novi Sad 1973, str. 52).

² На комеморативној седници Књижевног одсека Матице српске у спомен на Ђорђа Николајевића важну улогу у уређивању поменутог периодика нагласио је и прота Јован Вучковић рекавши: „*Но ако и наши*

Међутим, од самог доласка у Дубровник, вршећи важну просветно-културну улогу не само за своје парохијане него и за приморске, а донекле и за херцеговачке Србе, био је строго праћен од власти. Посебно је био запао за око језуитима, који су били предводници бројних денунцирања. Превасходни циљ таквих акција био је да знаменитог проту удаље из Гундулићевог града, што им је и пошло за руком 1858. године. Наиме, Николајевић је важио за руског човека, поготово кад је од руског цара преко конзула Јеремије Гагића добио бриљантни прстен 1853. године. Такав чин је произвео да се унутар градских зидина једно време само о томе причало, а није требало да прође пуно времена ни да се узбуди врховна покрајинска власт у Задру. Ревносни далматински намесник Ђорђе Мамула одмах је почео вршити притисак на епископа Јеротеја Мутибарића да дисциплинује русофилског проту. Не послушавши намесников савет, поменути епископ ускоро је био премештен са Далматинске епархије, а на његово место дошао је епископ Стефан Кнежевић (1853–1890).³ Ипак, полицијска присмотра на Николајевића бивала је све јача, а и на најмању могућу сумњу бивао је редовно оптуживан код аустријских власти.⁴ Међутим, поред једва истолерисаног русофилства, за око властима су запале Николајевићеве везе са Вукаловићевим устанком. Због тога је намесник Мамула коначно одлучио да једном засвагда стане на пут сумњивој делатности знаменитог проте у Дубровнику. Ипак, није уклонио Николајевића сам, већ је то својим декретом препустио новом далматинском епископу Кнежевићу, којем 7. априла 1858. године саопштава следећу молбу:

„Протопрезвитер Ђорђе Николајевић у Дубровнику већ неколико година развија једно расположење, један карактер и једну тенденцију, која се раније у њему није могла наслутити, а која га у јавном мњењу веома снизује и изазива сумњу у једну већу приврженост руској влади, а што се нарочито код садашњих односа не може равнодушно посматрати, него далеко више оправдава потребу да се душебрижништво код православне општине у Дубровнику извуче испод његовог утицаја.“⁵

и сирани књижевници Маџазин цијене, има неко која још и данас људи и за њим уздише. То је Српство у Далмацији. И данас се Срби далмајински сјећају да су на Маџазину учили српски чинџаји, мислији, осјећаји, говорји и радији, и сјећање што подржава у њима трајну љубав сирам њихове књије, која им је слајка дојиља, а и понос њихов у свијету ... То освојење љубави срдаца народних за Маџазин извели су његови врсни уредници и сурадници, а Ђорђе Николајевић радио је међу њима као шакав најдуље.“ (Ј. Вучковић, „Митрополит Ђорђе Николајевић“, *Лейоис Маџице српске*, Нови Сад 1897, св. 4, стр. 79).

³ У то време, педесетих година, због забринутости у вези са Источним питањем, Беч је значајно променио и своју политику према Православној цркви у Далмацији. По једном плану од 26. марта 1853. године, власт је хтела да изврши реформу далматинске Православне цркве, како би била кадра да одигра корисну улогу у повећању аустријског утицаја на православно становништво преко границе. Осим тога, и Русија је била спремна да у општем погађању око политичког савеза пред Кримски рат допусти Аустрији да с њом подели и протекторат над православнима. Међутим, у остварењу аустријских планова стајао је далматински епископ Јеротеј Мутибарић којег историчари хвале због заслуга у спречавању уније. Зато је влада сматрала да поменути епископ нема својства за улогу коју му је наменила, те су пронашли да је некад давно у Бечу био оптужен за неку крађу. Након смене, цар је за новог епископа 1853. године одредио дотадашњег архимандрита манастира Крке Стефана Кнежевића. (М. Екмечић, *Сиварање Југославије I*, стр. 646–647).

⁴ На светосавској прослави 1855. године присуствовао је жандармеријски поднаредник, који је чувши херувимско појање „јако да царја всјех“ одмах одјурио окружном барону Рознеру и пријавио да се у српској цркви чита молитва за руског цара Николаја I. Иако неоправдана, пријава је узбудила и намесника Мамулу који је допутовао у Дубровник и лично упитао Николајевића ко се то спомиње „на великом входу“. Кад му је одговорио кога све спомиње, намесник га је упитао; „А спомиње ли руског цара“. Прота му мирно одговори да не спомиње, и Мамула га отпусти речима: „Ја сам чуо да Ви и њега спомињете, и за то што Вас не послах везаног у Задар“. (Д. Руvaraц, *Живојоис Ђорђа Николајевића митрополијиа Дабро-босанској*, Земун 1898, стр. 44).

⁵ HR-DAZd-341, Spisi dalmatinske pravoslavne eparhije, Prezidijalno pismo, sv. 70, br. 8.

Иако је прота Николајевић био доказани поборник верске толеранције, Мамула га је желео представити као противника римокатоличке вероисповести. Такође, приказује га као опасног русофила и сарадника Луке Вукаловића, те своје писмо поменутом далматинском епископу завршава молбом која је по свему судећи морала бити испуњена:

„С овим поверењем, коју сам ја одувек гајио у доказану приврженост Вашег Високопреосвештенства аустријској влади и у Вашу Високу увиђавност, износим ове околности Вама на знање, с молбом да именовање Протопрезвитера што скорије преместите на друго место, а душебрижност у Дубровнику поверите другом, потпуно поузданом духовнику“.⁶

Примивши Мамулино писмо, Кнежевић одлучује да не пркоси властима. Премешта Николајевића у Задар за професора задарске богословије, на катедру коју је држао Теодор Јанковић, кога шаље у Дубровник за новог пароха.⁷ Одлазак вољеног проте међу дубровачким Србима изазвао је велику жалост, о чему сведочи писмо тамошње црквене општине од 18. маја исте године, у којем се између осталог каже: „*йечалнијеј ѿренујка нема за нас, нећо кад йомислимо на расйанак Ваш од нас ... мислећи на даноноћне йтруде и йодвије Ваше, који сйе нас као љубазни ойѿац на сваку исйину насйављали и учили...*“.⁸ Примео је и велики број опроштајних писама из разних места јужне Далмације, Боке, Црне Горе и Херцеговине, као и од Нићифора Дучића и многих других блиских му пријатеља.⁹

Према доступним подацима можемо рећи да је Николајевић лета 1858. године прешао на нову дужност у Задар са осећањем нелагоде и горчине јер је Дубровник и околне крајеве заволео готово као свој родни Срем. Ипак, главни град Далмације, иако под стегама строге Бахове владавине, важио је током шесте деценије 19. века по свему за најразвијенију далматинску метрополу.¹⁰ По доласку се представио, учинивши своје поклоњење еп. Кнежевићу, барону Мамули и Рознеру и другим великодостојницима, а одмах други дан поменути епископ га је представио питомцима задарске богословије.¹¹ По решењу ц. к. намесничког већа од 4. јула 1858. године додељена му је плата од 500 форинти и још 200 форинти паушала годишње као привременом учитељу III клирикалне класе. На истом месту остаје две године радећи вредно на задовољство претпостављене власти, о чему сведочи епископов декрет од 13. јуна 1860. године (бр. 884).¹²

Иако се у Задру никад није лепо осећао као у Дубровнику, успео је да пронађе мир у којем му се отворило сасвим ново поље делатности. „*Као шћо је у Дубровнику, још више је у Задру йројѿа Николајевић са својих врлина и свјесној рада сйекао*

⁶ Исто.

⁷ К. Milutinović, *n. d.*, стр. 83.

⁸ Ј. Вучковић, *n. g.*, стр. 92.

⁹ К. Milutinović, *n. d.*, стр. 84.

¹⁰ Француски путописац који је тада путовао по Далмацији описао га је као град образованих и просвећених људи, град укуса и цивилизације, и то на тлу где дух културе није лако продирао. У гувернеровој резиденцији Мармијер се осећао као да се налази у отменом грациозном салону каквог великог града: „*Zadar je lep grad, sa divnim vidicima, otvorenim na sve četiri strane sveta, iznad kojih se dižu džinovske glave Velebita, sa uzanim pravim ulicama oivičenim elegantnim kućama. To je grad čiji anali sadrže divne stranice o hrabrim borbama, dramatičnim scenama i plemenitim epopejama, a čije je ime poznato još i po nečemu drugom*“. Колико је људи, каже Мармијер, који никада неће знати о тим храбрим борбама Задрана за слободу и независност, али који добро знају мараскино, слатки ликер који се прави од неке нарочите врсте вишања (V. Božović, „*Jedan francuski putopisac o Zadru*“, *Zadarska revija*, 1965, br. 4, стр. 321–322).

¹¹ Д. Руварац, *n. g.*, стр. 58.

¹² Исто, стр. 60.

*ошшће љризнање*¹³ Наиме, у претходних двадесет и пет година као парох, а једно време и као учитељ, није налазио мира, док је сада, као професор богословије, осетио слободу живљења као никад пре. Уместо подозрења, честих денунцијација и повремених гоњења, у новој средини су га сви с највећим поштовањем предусретали и поздрављали.¹⁴ Ипак, ни то није спречило да Николајевић постане веома усамљен и ђутљив до те мере да се ни његови пријатељи нису могли начудити таквој промени.¹⁵ Наравно, таква промена је сигурно проистекла из претходних лоших искустава, те се може рећи да се прибојавао нових искушења. Такође, на свој нови положај у Задру није гледао као на сталан, што је и исказивао у тадашњој кореспонденцији.¹⁶

Истовремено, нашавши смирење, није могао трпети љагу коју су изазвале претходне денунцијације. Стога је 20. децембра 1858. послао писмо надвојвоткињи Софији, царевој мајци, у којем је потанко описао сву неправду учињену њему и дубровачким Србима почевши од 1848. године.¹⁷ Ипак, као ни на остала писма, ни на ово није добио одговор, тако да је често међу пријатељима говорио о тешком положају Срба под влашћу Хабзбурга:

„Наше стање у Аустрији, т. ј. нас Србаља, заиста је жалосно. Наша браћа у Србији зову нас Швабама, Црногорци зову нас Латинима, а Швабе и Латини зову нас Русима. Руси нас пак не вољу, јер нисмо њихови поданици. Наши великани презиру своју цркву, своје свештенство, свој народ; или да их баш тако попреко не осуђујем, може бити да у свом срцу, у својој души и не презиру их, али се показују међу туђим елементом да их презиру, само да се већма кроз то, гдје треба умиле. Види се, да нас туђи људи не познају, рекао бих, да нашу вјерност, наше пожртвовање, наше заслуге не признају. Тужни наш народ, докле ће тако патити!“¹⁸

Сарадњу са Нићифором Дучићем наставио је и по преласку у Задар. Октобра 1858. године пише у Мостар, где је поменути архимандрит био учитељ, како настоји сваке године барем по двојицу својих ђака да пошаље у Београд *„ако не за друго, а оно бар да виде свјетла: ‘и нека се науче слободним духом дисајти, а не вазда дрхтати у сужањсјиву’*“. У истом писму додао је, осетивши на својој кожи, да *„ко за народно добро ради, тјај сјрага“*.¹⁹ Касније је и поред слања у српску престоницу неке младе Херцеговце доводио и у задарску богословију.²⁰

Када се дозволом далматинске владе установила Конзисторија Далматинске православне епархије, на епископов предлог, Николајевића је 17. априла 1860. године барон Мамула поставио за конзисторијалног протопрезвитера.²¹ Овакво именовање било је политички знак који му је указивао на то да је напokon могао одахнути

¹³ *Босанска вила*, „† Ђорђе Николајевић, Архиепископ сарајевски, митрополит Дабро-босански, егзарх све Далмације, велики добротвор народа српског и т. д. и т. д.“, бр. 4, стр. 4.

¹⁴ „А тшо су они чинили с тшога, шшо су они уверени били о лојалностии његовој, ал државни инштереси захшћеваше, да се љрошга Ђорђе Николајевић укљони из Дубровника, и љошшо се укљонио, љрестшала је она шшошшава и љрљавина, као да је никада није било.“ (Д. Руварац, Н. г., стр. 58).

¹⁵ Д. Руварац, н. г., стр. 59.

¹⁶ „Ја држим сад, као шшо сам држао и љрије, да ово моје љослансшво неће шрајати дуго; с тшом сам нагом љошао овамо и дошао. Но ако се љреварим ја у тшој мојој нади, и задржим се овде дуже, нешо шшо ја мислим, онда ми се надајше зацијело у Задар. Шшо у Дубровнику није љокљала моја љосиоја снаја своме љосшју за љубав тшо ће морати љолати у Задру.“ (Д. Руварац, Н. г., стр. 59).

¹⁷ Д. Руварац, н. г., стр. 57.

¹⁸ Исто, стр. 57–58.

¹⁹ Исто, стр. 53.

²⁰ Исто, стр. 54–55.

²¹ Николајевићу је почетна годишња плата била 630 форинти. Временом се повећала на 800, а на крају је порасла на 1200 форинти (Исто, стр. 60.).

за своју даљу будућност. У том звању остао је све до одласка у Сарајево. Службујући непристрасно, помажући сваком колико је могао, убрзо је стекао поштовање свог далматинског свештенства. Самосталност при решавању неких важних питања можда се најбоље огледала 19. и 20. јануара 1861. године када се на конзисторијској седници расправљало важно питање: имају ли далматински манастири Крка или Св. Аранђел, Драговић и Крупа јus patronatus над парохијама. Иако се већина присутних на седници, попут еп. Кнежевића, изјаснила да поменути манастири имају своја права, Николајевић се није сложио с тим закључком. Као што је рекао, следујући *„инсјикџиу своје савести, на широко је доказивао да њедречени манастири нијши моју имати сојствена њрава над њарохијама, нијши су им важни документи, којима ња своја њрава доказују“*.²²

Поменути далматински епископ, иако са Николајевићем није имао увек исто мишљење поводом неких црквених питања, није се никад устручавао да му повери веома важне послове. Тако га 1870. године као професора поставља на чело истражне комисије која је имала за циљ да истражи узроке слабог успеха и дисциплине у Православном богословском заводу. Новембра следеће године било му је поверено да из конзисторијалне архиве пронађе сва акта која су се односила на бококторски део Православне далматинске епархије, те да их препише како би се могло предати будућем епископу за тај део Приморја. Такође, важно је напоменути да су многи православни верници на тадашњем далматинском југу када се конституисала Бококторска епархија прижељкивали баш проту Николајевића за свог духовног поглавицу.²³ Такву народну жељу испратио је и најважнији писани медиј приморских Срба тог доба – новосадски лист *Застава*.²⁴ У допису из Боке которске исте године каже се следеће: *„У њом њојледу ојшије је мњење њправославних Бокеља: да осода, која би њоуздано њиово несумњиво и најбоље ојравдана јесті і. Ђорђе Николајевић њрошјојојо конзисјорије Далмајинске“*.²⁵ Наиме, с поштованим протом имали су одличне односе за време његовог службовања у Дубровнику, те су изнели и следеће разлоге у корист свог става:

„1. Што се је он у Далмацији цео трећи део вијека похвално и на углед целом свештенству, духовном радњом забављао 2. Што је он кроз то време на пољу књижевности неуморно радећи, дјелом својим читавао, да је изображен муж и врући љубитељ своје цркве и свога народа 3. Што он практично познава шта је народ, шта је парохија, што је породица и што су попови у народу, следоватељно и јачим осећањем схваћаће потребе и црквене и народне и подручног свештенства“.²⁶

Стога своју жељу завршавају похвалом: *„Ово је њејова сјенка, коју му нико ојшејши неможе. Ово су њејова качесјива, збој којих је он њосјиао највећи људимац њправославних Бокеља, који би іа као заслужена и досјојна, за своја Владуку желели имати“* јер ако би *„Висока влада кад би њеја на њиаково досјојансјиво у Боки њојела, заисјиа би срећан народ и за себе и за народ учинила...“*.²⁷ Ипак, уместо жељеног Николајевића на место бокељског епископа ускоро је стигао Герасим Петрановић.

²² Исто, стр. 61.

²³ Исто, стр. 67.

²⁴ Приморски Срби су новосадски лист *Застава* све до покретања *Срјској листја* 1880. године сматрали својим органом. *„Познајо је да далмајински Срби све од Равних Кошара ња до Пашијровића немају свој срјској орјана, нејо да држе новосадски листјове“*. (*Застава*, „Задар 11. јулија“, 1869, бр. 88).

²⁵ *Застава*, „Из Боке Которске“, 1870, бр. 136.

²⁶ Исто.

²⁷ Исто.

Иако је поштовао калуђерски чин и са многим калуђерима био у пријатељским односима, прота Николајевић се увек залагао за права свештенства. Наиме, у Далматинској епархији владало је такво стање да је калуђерски чин примарнији и да треба да буде чак изнад свештеничког чина. Таква доминација, подржана и од самог еп. Кнежевића, временом је довела и до нетрпељивост између поменута два типа свештенства. Зато је 1878. године поменутом епископу поднесена представка коју је Николајевић лично саставио уз подршку и потпис угледних протопрезвитера попут: Кирила Жежеља, Стефана Вуиновића, Спиридона Маргетића, Николе Кнежевића, Јована Шушића, Дамјана Доброте и др. У тој представци се на речи у министарском решењу од 16. априла 1878. године да ће се временом једно презвитерско место у конзисторији укинути казало и следеће:

„...онда ми долепотписани у име свега мирског свештенства изјављујемо, да смо љуто у срцу рањени због толиког грдног понижења и презрења, и тражимо љијека љутим нашим ранама; јер ни пред Богом, ни пред народом, ни пред царевом владом није право, да за љубав три манастира и за неколико калуђера, занимају мјесто у конзисторији за два калуђера, као референта, дочим за 40 мирских свештеника, који су обвезни прописане школе свршавати, за 52 парохије са 6 капеланија и за 5 диштрикуалних протопрезвитера у Далматинској епархији, не остаје него само једно мјесто у епископској конзисторији за референта од свештенства мирског реда. ... и да ће се за конзисторијалне чланове бирати људи, не по титулама, него свештеници способни, изображени, и достојни тако високог звања, који су школе свршили, а не као по неком праву или кривом толковању да се у конзисторију два калуђера макар и неспособна стављају, а мирски и заслужни свештеници, да се збацују и презиру.“²⁸

Ипак, тешко стање православног свештенства било је видно и у потоњим деценијама у време епископовања Никодима Милаша, који је донекле успео да реши то неравноправно стање.²⁹

Устао је Николајевић и када је њему као члану протопрезвитеру еп. Кнежевић претпоставио члана игумана Лукијана Кундајицу, желећи да као први и старији прима плату од 1200 форинти, а други као млађи од 1000 форинти. Стога је написао молбу поменутом епископу у којој је темељно доказао да му по праву и достојанству и по годинама службе, те заслугама и највишој царској одлуци од 1. септембра, припада повишица. Ускоро је цела ствар стигла и пред далматинско намесништво које је случај решило у Николајевићеву корист.³⁰

У шематизму Православне далматинске епархије учинио је преправку, ставивши своје име испред имена игумана Кундајице, који је зато оштро протествовао. Због тога се Николајевић правдао пред епископом да своје високо достојанство

²⁸ Д. Руварац, *н. г.*, стр. 69–70.

²⁹ Не само у Кнежевићево него и у време Милашевог епископовања у Далматинској епархији владала је нетрпељивост између световног свештенства и калуђерства. Разлог тој нетрпељивости био је што су монаси били у повлашћеном положају у односу на свештенство. Није био редак случај да калуђери и поред скромног образовања заузимају најбоље парохије и места у Далматинској епархији. Поред тога, дешавало се чак да неки калуђери држе и слушкиње у свом дому. Сваки игуман или протосинђел сматрао је себе вишим у односу на свештенство, што се директно противи канонима Православне цркве. Пошто је увидео овакво тешко стање, епископ Милаш је објавио чланак *Αἰγιεῖτε*, у којем је на канонски начин доказивао да они који су у чину, а нису жењени, немају право држати код себе неударе жене. Одредио је да калуђери не могу остати на парохијама, осим у случају кад нема довољно свештенства. Ове одлуке се калуђерима нису допале, као ни декрет о премештању калуђера са парохија у манастире. Световно свештенство му је због оваквих одлука било веома захвално, поздрављајући га сваке године са својих зборова. (В. Калинић, *Дойринос Никодима Милаша културном њрејороу Срба у Далмацији*, Београд–Шибеник 2009, стр. 45–46).

³⁰ Д. Руварац, *н. г.*, стр. 70.

носи још од 1865. године, када је добио надбедреник. Такође, у епископовом допису од 12. марта 1879. године бр. 482 у погледу плата конзисторијских чланова, испред имена знаменитог проте стављено је име поменутог игумана, на шта је реаговао изјављујући: „*Овдје ред имена није као у ориџиналу — ти. ј као што је наведен у наменничком допису —, нећо је измјењен њо злоћи еџ. Сџефана*“.³¹

Због свих претходно поменутих неправилности, одлучио је да устане и писаном речју. У Задру 1878. године пише књижицу „Протопрезвитер и његово достојанство“, у којој брани положај и углед највећих црквених световних достојанственика од стране калуђера, а нарочито младих протосинђела.³² Тада млади протосинђел Никодим Милаш реаговао је научном расправом „Достојанства у православној цркви“. Осећајући се прозваним, Николајевић 1880. године пише „Насртање протосинђелово“, у којем поново брани права свештенства у односу на монаштво изазивајући тако ширу реакцију међу црквеним круговима. Међутим, цео спор створио је поменутом проти доста неугодности у црквеним круговима, али је с друге стране значајно припомогао да се на свештенство у цркви престане гледати као на неку врсту обичне раје.³³ Ускоро су почеле да пристижу и бројне подршке. Тако су 31. децембра 1878. године 5 протопрезвитера и 33 мирска свештеника из Далматинске епархије и 4 протопрезвитера са својим свештенством из Бокоторске епархије упитили Николајевићу писмену захвалу.³⁴ Том приликом, како преноси новосадски лист *Засџава*, назвали су свог вољеног проту „*џрвим џредсџавиџељем мирскоџ свешџенсџива у духовном суду и на књижевно-црквеном џољу*“ и изјавили да су спремни подржавати га у даљем раду јер су уверени да ће тим „*џриџомоћи моралном дољџиџку свешџенсџива, најреџџку њихове обласџне цркве и џравом џумачењу црквених џосџанова*“.³⁵ На првој књижици у име свештенства Србије захвалио се 29. јануара 1879. године београдски прота Илија Новаковић, а у име свештенства из Карловачке митрополије панчевачки прота Васа Живковић 20. децембра 1878. године, сомборски прота и потоњи патријарх Ђорђе Бранковић и др., а на другој књижици прота Јован Борота.³⁶

Поред црквеног и образовног, у Задру се Николајевић бавио и књижевним радом. У преводу, али и из његовог личног пера, настало је неколико песама. Једна од најпознатијих је свакако она поднесена од стране Задарске општине у част педесетогодишњице војног службовања као далматинског намесника барона Мамуле. Знајући са каквим се потешкоћама боре српски књижевници, наставио је да сакупља и то као предбројник на сваку бољу српску књигу која је тада излазила. Тиме је с једне стране помагао сиромашне књижевнике, а с друге стране ширио српску просвету и књигу у оним крајевима у којима је посебно било тешко доћи до ње. Такође, по многим новинама излазило је и много његових непотписаних дописа и чланака. У Задру 1880. године Николајевић је издао књижицу „Животопис и добротворства Нике Бошковића“, у знак захвалности према истоименом великом добротвору који је умро годину дана раније.³⁷

У Српству тог доба готово да није било свечаности на коју прота Николајевић није позван. Када је на Духове 1861. године патријарх Рајачић прослављао педесе-

³¹ Исто, стр. 71.

³² Ј. Вучковић, *н. г.*, стр. 88.

³³ Исто, стр. 89.

³⁴ Д. Руварац, *н. г.*, стр. 71.

³⁵ *Засџава*, 1879, бр. 24.

³⁶ Д. Руварац, *н. г.*, стр. 71–72.

³⁷ Исто, стр. 72.

тогодишњицу свога службовања, позвао је и Николајевића. Како није могао отићи на јубилеј, честитке је упутио писмено.³⁸

Исте године славила је Матица српска стогодишњицу рођења родољуба Саве Текелије коју су обележавали Срби у многим местима у Хабзбуршкој монархији. Позив је био упућен и Николајевићу. Не могавши присуствовати ни овој свечаности, упутио је писмо са 3 форинте прилога овој знаменитој светковини, „*уздајући се да ће њимљени бићии као удовичине две лейије*“. Задарска конзисторија донела је закључак да се у свим православним црквама у Далмацији одржи парастос поманутом добротвору.³⁹ Године 1873. позван је и на освећење споменика еп. Лукијану Мушицком од Карловачке црквене општине као и на освећење православне цркве у Мостару. Четири године касније, позив са истим поводом добија и од Дубровачке црквене општине.⁴⁰

Прота Николајевић је био и културно активан од самих почетака Народног препорода, чиме га можемо сврстати у ред утицајних народних препородитеља у Далмацији и након давања уставних слобода 1860. године у Далмацији. Наиме, убрзо по проглашењу новог устава у Монархији и на Приморју почиње се обележавање важних јубилеја у којима учествује и Николајевић. У таквим свечаностима препородитељи су тражили историјске корене који би им послужили за популарисање својих препородних идеја и циљева. Захваљујући највише Божидару Петрановићу, приређена је велика културна манифестација посвећена стогодишњици смрти песника фра Андрије Качића Миошића. Читава манифестација у духу српско-хрватске слоге поред многих далматинских градова посебно је прослављена у Задру.⁴¹

Са прославе је била покренута и иницијатива да се организује општенародна акција прикупљања добровољних новчаних прилога за подизање споменика. Акција је убрзо прешла границе Далмације и Хрватске и нашла одзив у Србији, Војводини, Босни, Херцеговини и Црној Гори. Петрановић се обратио и Јовану Гавриловићу, председнику Друштва српске словесности у Београду, с молбом да он тамо организује прикупљање прилога за подизање споменика Качићу. Гавриловић се одазвао позиву и 31. јануара 1860. године писмом преко Ђ. Николајевића, који је тада посетио српску престоницу, поручио следеће:

„*Молим Вас лейо, да кажеије ї. Божидару Пеїрановићу, да је Друшїтво срїске словесносїи огредило за Качићев сїоменик десетї дукаїта цесарских, или да се дукаїти овде ѡромену и ѡошиљу ѡамо, како буде уїодније. А мислим да ће се овде још ѡрилоїа скуйїиїи; неће ни Кнез Михајло изосїаїи да шїїо не ѡриложи. О ѡоме, колико је друшїтво ѡоменуїо за сїоменик Качићев дало, добиће ї. Пеїрановић ѡисмо мало доцније*“.⁴²

Тако су прилози за споменик Качићу стизали са свих страна словенског југа, али и остатка Монархије, од којих је највећи прилог послала Матица српска.⁴³

Далматински сабор, ценећи претходни просветни рад и резултате као и стручност, изабрао је Николајевића 1862. године за једног међу дванаест стручњака који

³⁸ Исто, стр. 62.

³⁹ Исто, стр. 64.

⁴⁰ Исто, стр. 68–69.

⁴¹ Сама прослава претворила се у право народно весеље чији су се таласи осетили и ван граница Далмације. Новосадски *Српски дневник* поводом овога доноси и неколико занимљивих чланака, а Вук Караџић је за саму Качићеву прославу Задру послао и свој „принесак“ (М. Пекић, *Вук и Маїици Далматинска*, Задар 1987, стр. 470).

⁴² К. Milutinović, *Vojvodina i Dalmacija 1760–1914*, str. 181.

⁴³ Исто.

су се бавили школским књигама у покрајини. Од далматинских Срба били су избрани још Јован Сундечић и Божидар Петрановић.⁴⁴

Цар је Николајевића 1873. године именовоао за члана Школског покрајинског већа у Задру у којем је службовао следећих шест година. Именовање му је поновљено 31. јануара 1879. године у будућем сазиву тог просветног тела, у чијем саставу остаје све до 1881. године, када прелази у Сарајево. У том просветном послу показао је изузетно умеће, што су касније потврдила и разна признања. Тако му је далматински министар просвете 1883. године изјавио „*своје захвално њризнање ради дјелатности у њом већу*“.⁴⁵

Видећи колико испаштају свештеничке удовице и сирочад, прота Николајевић се zaloжио и за покретање закладе која би им била од помоћи. Највише његовом заслугом Намесништво је 6 (25) јула 1861. године, бр. 12016/3147, одобрило правила и устав. „*Тако је са још неколико свештеника живо радио да се у Далмацији оснује заклада за свештеничке удовице и сирочад и кад је успио 1861. год. у њрвој одборској сједници изабран је за њош њредсједника (њредсједник је њо њравилима дошћични владика). И њу њочасну дужности вршио је све док није ошћишао из Далмације, ња и дошћије се сјећао ње закладе својим новчаним даровима*“.⁴⁶ По претходном саслушању свих протопрезвитера и намесника, председник исте закладе еп. Кнежевић именовоао га је 13. октобра исте године за члана одборског, па одмах затим и потпредседника. У тој почасној служби остао је док је год живео у Задру, и поред тога што је више пута нудио оставку. Задружном фонду је приложио 1883. године 300 форинти, а што сама задруга није значајније напредовала, није била Николајевићева одговорност.⁴⁷ Такође, у Задру је 1879. године основао закладу од 12.000 форинти за више образовање Срба Далматинаца, једног из Дубровника, а другог из Боке.⁴⁸

Приликом прославе хиљадугодишњице настанка руске државе, руски цар Александар II даривао је више словенских научника — књижевника, разним орденима, а међу њима и проту Николајевића, Орденом Св. Ане III степена. Уз исти орден неколико дана касније од руског Министарства иностраних дела преко посланика у Бечу добио је велику медаљу од бронзе, посебно изливену за поменуто прославу. Такође, годину дана касније решењем цара Фрање Јосифа дозвољено му је да прими и носи орден. Дознавши за поменуто одликовање, одбор Матице далматинске чији је био уважени члан једногласно је на седници 7. октобра 1862. године, бр. 9, закључио да му најискреније писменим путем пренесе своја честитања у знак љубави и поштовања.⁴⁹

Матица српска, уважавајући заслуге које је постигао на књижевном пољу, избрала га је на главној скупштини, одржаној у Новом Саду 19. августа 1864. године, за свог почасног члана.⁵⁰

⁴⁴ Д. Руварац, *н. г.*, стр. 65.

⁴⁵ Исто, стр. 68

⁴⁶ *Босанска вила*, „† Ђорђе Николајевић, Архиепископ сарајевски, митрополит Дабро-босански, егзарх све Далмације, велики добротвор народа српског и т. д. и т. д.“, бр. 4, стр. 54.

⁴⁷ Д. Руварац, *н. г.*, стр. 64.

⁴⁸ Исто, стр. 51–52.

⁴⁹ У царској грамати од 15. септембра 1862. године рекло се: „*В ознаменованіе особенаіо блаіоволенија Нашеіо к ученим ѡрудом Вашим, Всемилостивіејше соіричислили Ми Вас Указом в 8. деіъ. Сеніѡјабра 1862. іода Кайшіулу даним, к Императорскому Ордену Нашему Свѡјѡиѡја Ани шрешіеј сіеіени*“.
(Исто, стр. 64).

⁵⁰ Исто, стр. 65.

Еп. Кнежевић му је 1865. године подарио надбедреник и дао му благослов за његово ношење. Друштво доброчињења и узајамне помоћи славјанске из Цариграда изабрало је 1869. године проту Николајевића за почасног члана, а истим путем је 1880. године кренуло и српско певачко друштво „Слога“ из Дубровника.⁵¹

Нажалост, 1866. године умире протина супруга Екатарина, што га је додатно уздрмало након смрти двоје деце још за време службовања у Дубровнику. Како би утешили свог вољеног професора, поводом тог несрећног случаја неколико питомаца Богословског завода испевало је и одштампало пригодну песму.⁵²

Знајући мишљење своје супруге, Николајевић је 8. јануара 1868. године у њено име дао прилог фонду Српске дјевојачке школе у Задру у висини од 40 форинти. Тако је постао члан утемељитељ, а том приликом упутио је следеће речи у свом писму:

„Поштованом одбору српске дјевојачке школе у Задру, Моја покојна супруга Катерина Николајевић, изгубивши у најљепшем цвјету своју драгу дјечицу, миловала је туђу, и тјешила се сама собом кад их је виђала да су добра, напредна, невина, српским духом задојена и у страху Божјем упућена; јер се надала, да ће од такве само дјеце изаћи поштени људи, добри христјани и свога рода љубитељи. А да би се дјеца у таквим врлинама одгајали, требају осим домаћег васпитања и народне школе, а школа опет треба да има своје утемељетиље, јер туђину није стало до нашег напретка. За љубав дакле и вјерност моје покојнице, прилажем у њено име ове двије обвезнице народњег зајма, свака од 20. фор. у све 40. фор. на дјевојачку српску школу у Задру, и молим да њено име упишете у читуљу као утемељетељицу исте школе.“⁵³

Када је школске 1869/70. године почео да ради реформисани Православни богословски завод у Задру, прота Николајевић имао је веома важну улогу. Еп. Кнежевић именовано га је за суплента — професора првог разреда са платом до 420 форинти. Предавао је словенску граматику, црквену историју, патрологију, педагогију и методику све до следеће школске године.⁵⁴

Године 1872. на место ректора Православног богословског завода у Задру уместо Лукијана Кундајице долази архимандрит Никодим Милаш. Том приликом је еп. Кнежевић овластио проту Николајевића да буде присутан приликом примопредаје администрације и библиотеке.⁵⁵ Утврђено је да укупан број дела у том тренутку износи 1074 свеске или 525 дела.⁵⁶ Октобра 1874. године именован је за члана испитног поверенства за кандидата Илију Беару, као и три месеца касније за кандидата за место професора у богословији и дотадашњег суплента Јована Бороту. Убрзо постаје и епископов повереник на три године при испитима учитеља народних и грађанских школа из науке христјанске, а јула 1878. године уместо епископа председава богословским и професорским конференцијама на испиту.⁵⁷

Поменуто образовна установа по доласку Милаша за ректора бележила је леп напредак и успех, чему је значајно допринео и прота Николајевић као један од важнијих професора. Такво радно искуство касније му је значајно послужило у организацији и напретку Рељевске богословије у Сарајеву.

⁵¹ Исто, стр. 66.

⁵² По допуштењу световних и црквених власти 1875. године остатке своје супруге пренео је из Задру у Дубровник у заједничку гробницу коју је за себе и своју породицу приправио још 1851. године. (Исто, стр. 65).

⁵³ Николајевић је 1870. године поменутој школи приложио још 50 форинти. (Исто, стр. 66).

⁵⁴ Исто, стр. 66.

⁵⁵ Исто, стр. 67.

⁵⁶ Р. Galić, *Povijest Zadarskih knjižnica*, стр. 42.

⁵⁷ Д. Руварац, *н. г.*, стр. 67.

Године 1872. по благослову поменутог епископа мењао је на три месеца у задарској гимназији катихету Николу Вујновића.⁵⁸

Еп. Кнежевић именовано га је 1874. године за свог заступника у одбору земаљског поверенства „*ради њресуђења о материјалном стању њарохијалној свешћенстви далматинској*“. Том приликом, водећи се добром своје браће, предложио је да се плате православног свештенства изједначе са платама римокатоличког свештенства у Далмацији, пошто су и једни и други служитељи исте државе. Наводећи друге примере у циљу исправљања поменуте неправде, додао је и потребу православног свештеника да издржава своју породицу, што није био случај код колега привилегованије вере у Монархији. Тако је владино поверенство, увиђајући све изнете аргументе, изједначило свештеничке плате римокатоличког и православног свештенства.⁵⁹

Током задарског периода, Николајевићу су се многи обраћали за савет и помоћ, попут Херцеговаца који су често молили за препоруку како би добили добре учитеље. Истим поводом обратила му се 1872. године и Скадарска српска црквена општина „као познатоме и врућем родољубу“.⁶⁰

Колико је као угледна личност био укључен у политичка дешавања у Далмацији не можемо најпрецизније осветлити. За време свог боравка у Дубровнику сусретао се и контактирао са многим важним личностима свог доба тако да можемо закључити да је имао одређену и политичку улогу. Због притисака од стране власти и након разних денунцијација таква делатност остала је у сенци његове културно-просветне активности, што се нарочито огледа и његовом задарском периоду у којем „у јавне се њослове није уљећао, а у њополијичке ни најмање“.⁶¹ Међутим, постоје индиције да је у некој мери био личност коју су поједини фактори желели да активније укључе у политички живот. Када је на власт у Србији ступио кнез Михајло Обреновић, на чело владе је довео Гарашанина који је 1862. године формирао одбор за националну пропаганду са седиштем у Београду. Тако је поново оживела идеја о стратешкој важности Далмације и Војне границе према Босни и Херцеговини.⁶² Центар акције сада постаје Задар, као политичко средиште покрајине у којем су се већ налазили Николајевић и Петрановић. Ипак, до данас не постоје докази да је на Приморју, па ни у Северној Далмацији и Задру, дошло до формирања некаквих тајних одбора који би сарађивали са београдском централом. Ипак, поуздано се зна да је са идејама Начертанија од стране Бана од поменутих био упознат и Шибенчанин Спиро Поповић.⁶³

За проту Николајевића можемо рећи да је активно био укључен у рад на културном пољу од самих почетака Народног препорода у Далмацији. Када је Божидар Петрановић 1862. године покренуо Матицу далматинску у Задру, одмах се укључио у рад овог значајног књижевно-просветног друштва. Већ је на трећој седници, исте године, међу осталим угледним личностима попут Герасима Петрановића, Јове Катурића, Михе Клаића, Стјепана Ивчевића и др. изабран у први одбор књижевног одсека.⁶⁴ Поред несумњиво великог књижевног доприноса, једно време је у раду овог друштва учествовао и као његов потпредседник.⁶⁵

⁵⁸ Исто.

⁵⁹ Исто, стр. 68.

⁶⁰ Исто.

⁶¹ *Српски њлас*, „Митрополит Ђорђе Николајевић“, 1896, бр. 7.

⁶² К. Milutinović, „Veze Dalmacije i Srbije u prerodno doba“, *Zadarska revija*, 1961, br. 3, str. 375.

⁶³ М. Поповић, *Начертаније и српски њисци око чешргесењосме*, Београд 1958, стр. 19.

⁶⁴ Р. Karlič, *Matica dalmatinska*, Zadar 1907, str. 22–23.

⁶⁵ *Српски њлас*, „Митрополит Ђорђе Николајевић“, 1896, бр. 7.

Након прве деценије српско-хрватске слоге током седме деценије 19. века на Приморју су почела међунационална тињања која су се пренела и на Матичин рад. Прва већа конфронтирања почела су 1874. године након Петрановићеве смрти. У априлу следеће године на састанку књижевног одбора расправљало се о установљењу награде њему у спомен. Док су Николајевић, тада заменик председника, и свештеник Ђиро Жежељ били за то да се Петрановићу „Србину уради споменик српског облика“, тј. да се наградни задатак ради на ћирилици, свештеник Стјепан Бузолић и дон Казе Љубичић тражили су да се раде два задатка, један на латиници а други на ћирилици. Сукоб који је тада избио продужио се и на главној годишњој скупштини 8. априла исте године на којој је требало да се бира нови председник Матице. Дотадашњи „мјесто предсједник“ Николајевић захвалио се на дужности, јер није желео да се за његово време нешто одлучи и да потпише „збој која би ја ланско код моја милој српској народа у омразу њасији мојао“.⁶⁶

Такође, поуздано знамо из до сада истражених извора да Николајевић није активно био укључен у међунационалне размирице у Далмацији током осме деценије 19. века, нити је познато да је активније учествовао у стварању модерног српског покрета на Приморју оличеног у Српској странци.

Прота Ђорђе Николајевић у Задру је деловао све до новембра 1880. године.⁶⁷ Тада добија позив од митрополита Саве Косановића, те се уз одобрење заједничког министарства следеће године сели у Сарајево у којем остаје радећи вредно и пожртвовано све до краја живота.

Summary: Ecclesial, cultural and scientific world is far more familiar with the work of the famous Djordje Nikolajevic (Jazak, 1807 — Sarajevo, 1896), who lived in Dubrovnik from 1830 to 1858 and in Sarajevo from 1881 until his death, where he soon became the Sarajevo Metropolitan (dabrobosanski). However, he left an important religious and cultural and educational tracks in the capital, then the Austrian Dalmacija in Zadar (1858–1881). This certainly is the main motive to include him in the most notable Serbs at that time in Northern Dalmatia.

⁶⁶ О том спору јавља и Ј. Бјанкини — Павлиновићу, Задар, 27. IV 1875; „...o biranju predsjednika Matice žao mi je da još ne izlazi zapisnik pošto je Ljubić u Makarskoj; ali ćete se smijati. To je bila prava komedija sa Serbi. Nikolajević bi dao demisiju, Žeželj i Danilo svašta brbljali, da su se i zidovi smijali. Inače je dobro da su se uvjerali mnogi od prijašnjih njihovi (!) pristaša da se s njima nema nego oštro i odrešito, ako nam neće za vrat zasjest. Vranković, Paštrović itd., ti njihovi prijašnji odvjetnici u onoj sjednici pokazаше kako napokon mora se doć do starih vaših nazora, koji vam dosta mržnje sa strane njih istih pribaviše. Tempora mutantur...!“. (R. Petrović, *Nacionalno pitanje u Dalmaciji u XIX stoljeću: (Narodna stranka i nacionalno pitanje 1860–1880.)*, Sarajevo 1968, str. 363–364).

⁶⁷ Браник, „†Ђорђе Николајевић митрополит дабро-босански“, 1896, бр. 19.